

Morten Hørning Jensen

The 'Gospel' between Emperor and Temple in the Gospel of Mark

A Story of Epoch-Making Proximity to the Divine through Victory and Cult

Resumé

Forskningsproblem og forskningstese

Introduktion

Denne afhandling er provokeret af et spørgsmål, jeg for blot få år siden ikke havde fornemmet betydningen af. Mens jeg var i gang med at undersøge betydningen af to hovedkoncepter i Markusevangeliet, 'Guds rige' og 'korset,' opdagede jeg, at en ny forskningstrend havde resulteret i en stribe af læsninger af Markus baseret på såkaldte postkoloniale og/eller antiimperiale læsningsstrategier. Disse læsningsstrategier havde ført til et dybere spørgsmål til Markus' teologi end det, jeg arbejdede med, nemlig: Hvad betyder begrebet 'evangeliet' (τὸ εὐαγγέλιον) i Markusevangeliet?

Traditionelt har man i den nytestamentlige forskning forstået Ny Testaments evangeliesprog som afledt af Den Hebraiske Bibels 'evangelie'-formuleringer og i særlig grad af den såkaldte 'religiøse' brug i først og fremmest Es 40,9 og 52,7 om budbringeren på bjergene. Desuden sikrede denne læsning, at det nytestamentlige 'evangelium' kunne forbindes til Herrens lidende tjener i Es 53,10, der dør for skyld eller synd (ἰψὺν/περὶ ἁμαρτίας).

Det viste sig hurtigt i arbejdet med dette nye fokus på Markus' evangeliebetegnelse, at der, allerede mere end hundrede år før de postkoloniale og/eller antiimperiale læsningsstrategier blev introduceret, var blevet rejst indvendinger mod den klassiske forståelse af evangeliet. I 1899 blev der i Priene i Tyrkiet gjort et spektakulært fund af en indskrift, der straks sendte chokbølger gennem særligt den tysk-lutherske nytestamentlige forskning. I den augustæiske periode kørt før Jesus' fødsel havde provinsrådet for Lilleasien udsendt en hyldest-

skrivelse til Augustus i Rom, hvor de erklærede hans fødsel som begyndelsen på "evangelier" (τῶν ... εὐαγγελί[ων]) for verden.

Dette fund satte gang i en ophedet debat om, hvordan vi skal forstå det nytestamentlige evangeliebegreb, før det blev en bogbetegnelse, der nu har fået ny energi gennem de fremtalte nye læsningsstrategier. I denne debat indtager Markusevangeliet en central placering, da det som det eneste af de fire kanoniske evangelier bruger 'evangelie'-betegnelsen som et nøgleord for Jesusbegivenheden. Det ses af den allerførste linje: *Begyndelsen på evangeliet om Jesus Kristus, Guds søn* (ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ [υἱοῦ θεοῦ]). Hvad ville Markus sige med denne formulering? Det er der i den nu mere end hundrede år lange diskussion fremkommet en række højest forskellige og indbyrdes modstridende bud på:

- Er Markus' åbningsudsagn designet til at omstøde kejserens krav på 'evangelie'-værdighed, hvilket i så fald kulminerer, da den romerske officer ser Jesus død på korset og bekender, at det i sandhed er denne mand – ikke kejseren i Rom – der er Guds søn (ἀληθῶς οὗτος ὁ ἄνθρωπος υἱὸς θεοῦ ἦν, 15,39)?

- Skal selve det faktum, at Jesus dør en romersk korsdød, tolkes i samme retning som en bevidst måde at omstøde 'tyngden' af den romerske undertrykkelse på – og ikke som en form for offerdød?

- Hvordan skal vi, hvis vi vender tilbage til Markus' åbningsformulering, forstå forbindelsen mellem Jesus og evangeliet? Skal genitivkonstruktionen oversættes objektivt ("evangeliet om Jesus") eller snarere subjektivt ("Jesus' evangelium/evangeliet Jesus bringer")?

- Hvis det var en tydelig del af Markus' dagsorden, at Jesus døde som et syndoffer, hvorfor fandt Matthæus det så nødvendigt at tilføje til udsagnet fra Mark 14,24, at Jesus døde "til syndernes forladelse," og hvorfor er der i overleveringen af manuskripterne til Markus en stærk tradition for at indføje en reference til Es 53,12 i forbindelse med Jesus' korsfæstelse (Mark 15,28) hvis ikke for at tydeliggøre, hvad ikke var tydeligt nok i forvejen?

- Er det modsat ikke en rimelig og ligefrem oplagt læsning af Markus' 'evangelium' at forstå det i lyset i Esajas, når man ser, hvordan det indledende udsagn med det samme følges op af "som der står skrevet hos profeten Esajas" (καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἡσαΐα τῷ προφῆτῃ)? Hvis denne reference forstås som den hermeneutiske nøgle til Markus, står vi snarere med et specifikt indlæg i den verserende debat blandt jødiske grupperinger i det første århundrede, der kæmpede om retten til at kalde sig de sande arvtagere af Israels tradition.

Samlet set må vi sige, at den bemærkelsesværdigt prægnante indledning til Markusevangeliet ikke har ladet sig omsætte til forskningsmæssig enighed og afklaring i den moderne Markus-forskning. Tværtimod virker det til, at begrebet 'evangelium' er plastisk og kan tilpasses den ønskede læsning af Markus' teologiske formål.

Forskningsspørgsmål

Det er denne komplekse og fastlåste situation i forskningen af handlingen søger at takle ved stille følgende forskningsspørgsmål: Hvordan præsenterer Markusevangeliet sin fortælling om Jesus som 'evangeliet' (τὸ εὐαγγέλιον)?

Selvom man ved en yderligere specificering af dette åbne og omfattende spørgsmål løber en risiko for at begrænse evangeliebegrebet og dermed overse den kompleksitet, det har hos Markus, er det yderligere af handlingens formål at afklare, hvordan Markusevangeliet forstår af 'evangeliet' bidrager til at forstå den måde, hvorpå Jesus' liv, død og opstandelse er udspændt mellem det, man kunne kalde 'Guds rige' og 'korset.'

Forskningshypotese

Som udgangspunkt for undersøgelsen foreslås det, at Markus med den indledende reference til Es 40,3 anvender en i sin samtid udbredt forståelse af evangelieordgruppen som en proklamation af epokegørende nyheder omkring (kongelige) sejre, der førte til kultisk fornyelse eller takofre. Dette udgangspunkt behandles i kapitel 3, der rummer en gennemgang af brugen af evangeliebegrebet i tekster før Markusevangeliet med et særligt fokus på Es 40-66. Arbejdshypotesen er, at Markus på den måde bruger evangeliebegrebet på en omfattende og sammensat måde som et robust og epokegørende begreb, og at Jesus derfor på en og samme gang er evangeliets budbringer og intimt forbundet med dets indhold. På den måde smelter Jesus' liv, død og opstandelse ifølge Markus sammen med den esajansk-evangeliske hovedlinje: genskabelse af nærheden til Gud gennem en sammensat proces, der på en og samme gang indeholder kongelig sejr og kultisk fornyelse.

Hvis denne hypotese kan bevises, betyder det, at evangeliebegrebet må forstås som en omfattende og sammensat nyhed. Det betyder også, at Markus' 'evangelium' ikke først og fremmest er designet til at støde kejseren af tronen i Rom eller specifikt rettet mod syndstilgivelse, selvom det undervejs skal afklares, på hvilken måde disse to entiteter indgår i Markus' 'evangelium.'

Afhandlingens udformning

Afhandlingen indledes i kapitel 1 med en fremlæggelse af forskningsproblemet, metode og forudsætninger samt en afgrænsning af emnet. Dernæst behandles forskningsspørgsmålet i tre overordnede faser: Først gives i kapitel 2 et overblik over forskningssituationen. Dernæst følger i kapitel 3 en undersøgelse af evangelieordgruppen. Endelig følger i kapitel 4-6 en undersøgelse af Markus i lyset heraf, inden den afsluttende konklusion kommer i kapitel 7. I overblik giver det følgende indhold:

Kapitel 1: The Εὐαγγέλιον of Mark between Kingdom and Cross

Det første kapitel etablerer en ramme for undersøgelsen i sin helhed ved først at ride forskningsproblemet baggrund op, præcisere forskningsproblemet og udkaste en arbejdshypotese. Dernæst følger en redegørelse for undersøgelsens fremgangsmåde i form af en gennemgang af den metode, med hvilken Markusevangeliet læses, inden der foretages en afgræsning af problemstillingen.

Kapitel 2: Mark and his Εὐαγγέλιον – Status Quaestionis

I dette kapitel redegøres der forskningshistorisk for fire vigtige spørgsmål med betydningen for afhandlingens forskningsproblem. Målet er at klarlægge, hvilke faser forskningen har gennemgået inden for disse emner, hvor den er havnet i en blindgyde, og hvordan et nyt bidrag kan tilvejebringes. Disse fire spørgsmål er:

- Diskussionen om, hvorfra den nytestamentlige evangeliterminologi er afledt. Her har to hovedforklaringer stået over for hinanden, sådan at en gruppe forskere har fundet baggrunden i Esajas' 'budbringer' (מְבַשְׂרֵת/מְבַשֵּׂר), mens en anden snarere ser Ny Testaments specifikke udgave af evangeliesproget (τὸ εὐαγγέλιον) som provokeret af de romerske kejseres omtale af sig selv som "evangelier" (εὐαγγέλια). I ingen af tilfældene har det været muligt at tegne et stamtræ uden spring og huller.

- Diskussionen om Markus' teologiske eller kristologiske brug af evangeliebetegnelsen enten i en objektiv eller subjektiv facon, dvs. enten som budskabet om Jesus (objektivt) eller forkyndt af Jesus (subjektivt). Heller ikke her er der opnået enighed.

- Den nylige omfattende produktion af artikler og bøger, der søger at læse Markusevangeliet i lyset af postkoloniale og/eller antiimperiale læsningsstrategier. Her viser det sig overraskende nok, at disse læsninger trods det fælles udgangspunkt har resulteret i indbyrdes højst uenige portrætter af Markus' projekt.

- Diskussionen om Markus' ophav og affattelsestidspunkt, der ofte er blevet brugt som et springbræt til fortolkningen af Markus' teologiske projekt. Her påvises det imidlertid, at denne tilgang alt for let ender i en cirkelslutning, hovedsagligt fordi det ikke er muligt at etablere et argument for Markus' ophav uden om selve Markus' tekst.

Kapitel 3: Epoch-Making 'Gospel' Proclamations before Mark

Den forskningshistoriske undersøgelse påviser således, at der for at komme ud af disse blindgyder er behov for en ny undersøgelse af, hvordan evangeliebegrebet bliver brugt i tekster forud for Ny Testamente. Specifikt skal det gøres på en måde, der ikke på forhånd antager den traditionelle opdeling mellem en såkaldt 'religiøs' og 'verdslig' brug af begrebet, for den opdeling er ikke dækkende for antikke tekster. En sådan undersøgelse foretages i kapitel 3 og falder i tre dele:

- Først tilvejebringes en omfattende katalogisering og diskussion af, hvordan evangeliebegrebet i dets græske og hebraiske varianter (εὐαγγέλιον/בשר) anvendes i Den Hebraiske Bibel, Septuaginta samt i græske og romerske tekster før Ny Testamente. På den baggrund konkluderes det, at ordgruppen er brugt forholdsvist sjældent, men at det samtidig forholder sig således, at når den bruges, er det for at meddele epokegørende nyheder. Hovedsagligt er det i forbindelse med krigssejre, men afledt heraf er der også eksempler på personlige sejre, samt hvad der er blevet betegnet som 'dagligdagsbrug.' Disse tilfælde kan dog også siges at have epokegørende karakter. Videre vises det, at ordgruppen ofte er forbundet med kultisk taksigelse og ofre, hvilket dermed blander de to kategorier 'politik' og 'religion.'

- Dernæst diskuteres brugen af ordgruppen i Esajas 40-66, der grundet opstartscitatet i Mark 1,2 bedømmes til at være den vigtigste baggrund for Markus' forståelse af begrebet. Her konkluderes det, at den esajanske brug er nært forbundet til den generelle brug af ordet dog med en distinkt eskatologisk intensivering. Herved bruges budbringerens evangelieråb til at annoncere Jahves egen ankomst og begyndelsen på en proces, der vil genskabe Zion til Edens have. Målet er at gøre Jahves nærvær tilgængeligt igen gennem en proces, der på en uadskillelig måde forener krigssejr med kultfornyelse.

- Endelig undersøges det, hvordan denne esajanske 'evangelievision' genbruges i tekster fra det andet tempels tid. Her påvises det, at evangeliebegrebets potentiale til at udtrykke en epokegørende sejr med en indbygget tempelkultisk fornyelse anvendes af højst forskellige jødiske grupperinger som fx Qumran-samfundet, forskellige jødiske oprørsskikkelser og andre unavngivne cirkler bag forskellige jødiske tekster fra denne periode. I denne forbindelse undersøges brugen af ordgruppen også i de paulinske skrifter, der i høj grad fluktuerer med den øvrige brug heraf i jødiske tekster fra samme periode.

Kapitel 4: Mark's Prologue between Promise and Proximity

Med dette kapitel påbegyndes afhandlingens undersøgelse af Markus' brug af evangeliebetegnelsen. Det sker på baggrund af den analyse, der er tilvejebragt i kapitel 3. Markus' prolog eller indledning får her et kapitel for sig selv, da tre ud af de syv steder, Markus nævner 'evangeliet', findes inden for de første 15 vers. Hovedpunkterne i analysen af prologen er:

- For det første argumenteres der for, at Markus i prologen præsenterer sit 'evangelium' som esajansk fra først til sidst. Det tydeliggøres allerede med det sammensatte citat i 1,2-3, der er indplaceret på en mærkelig men meget tydelig måde i Markus. Herved understreges det, at vejbyggeriet i ørkenen ikke blot betegner Johannes Døbers rolle men også Jesus'. Også i resten af prologen findes en række ekkøer af Esajas, der kulminerer i sammensmeltningen af "Guds rige" og "evangeliet" i 1,14-15. I sammenhængen tolkes det bedst i lyset af den store fuldendelsesscene i Es 52,1-10, hvor Jahve genindtager sin trone som konge på Zion.

- Den esajanske ramme omkring prologen understøttes også af, at nærhedsbegrebet står centralt. En fællesnævner gennem hele prologen er gudsrigetets ankomst og fornyelse af adgangen til Gud. Det ses allerede i det første ord, "begyndelsen" (ἀρχή), der kommunikerer en ny epoke såvel som en tidlig begyndelse. På samme måde er hele Døberens virksomhed lagt an på klargøring og beredelse til kontakt med det hellige. Første skridt i denne ankomst sker, da himlen flænges over Jesus i dåben, hvor han udstyres med Guds ånd, hvilket så igen leder ham til sejr over Satan, inden adgangen til gudsriget tilbydes i den første offentlige forkyndelse.

- Videre påvises det, hvordan dette nærhedstema anvender dobbeltheden i den esajanske evangelieforståelse: krig og kult. Jesus beskrives både som 'den stærkere' og som den, over hvem himlen åbnes og ånden dalede ned. Specifikt påvises der en forbindelse til Es 63,19, hvor folket beder Jahve flænge himlen, så templet kan genopbygges.

- Endelig konkluderes det, at Markus' evangeliebegreb skal forstås som en overskrift for hele hans narrativ. Det ses af den omfattende rolle, evangeliebegrebet har i prologen, samt af den måde, hvorpå begrebet på forhånd fremhæver nogle af fortællingens afgørende hovedpunkter, især gudsrigetets nærhed og templets betydning i tolkningen af Jesus' død. Det er også i den tætte forbindelse mellem Jesus' virke og 'evangeliet,' at vi skal forstå de to genitivforbindelser i hhv. 1,1 og 1,14 (Ἰησοῦ Χριστοῦ og τοῦ θεοῦ). Her konkluderes det, at disse bedst forstås som sammensatte kompositioner, der på en og samme gang betegner Jesus som evangeliets budbringer og den, hvis liv, død og opstandelse legemliggør selve 'evangeliets' indhold.

Kapitel 5: The Galilean 'Gospel' of Victory and Proximity

På baggrund af den rolle, som prologen har for hele Markus' skrift, og på baggrund af præsentationen af 'evangeliet' som esajansk, søger dette kapitel at klarlægge, om hovedtemaerne krig og kult videreføres i Markus' Galilæa-del (1-10). Diskussionen falder i tre dele:

- Først diskuteres de to begreber "ny" (καινός/νέος) og "magt, autoritet, potentiale" (ἐξουσία), der er tæt forbundne med det esajanske 'evangeliums' epokegørende karakter. Det eftervises, hvordan disse begreber bruges i Markus' overordnede projekt med at gøre Jesus til bringeren og indholdet af Guds riges eskatologiske gennembrud.

- Dernæst diskuteres det, hvordan Jesus' epokegørende kræfter bringes i kontakt med 'de gamle' magtbastioner. Det påvises, at Jesus' myndighed og magt til at omstøde eller tilsidesætte de gamle magter er en fællesnævner i en lang række af hændelserne i Jesus' offentlige virke. Det gælder fx familieforpligtigelser, jødiske autoriteter i forhold til Moseloven, dæmoner og døden samt adskillelsen mellem jøder og hedninger. Endelig undersøges det, hvilken rolle den romerske magt har i Galilæa-delen, og det konkluderes, at den er underforstået og ikke direkte et fokus for Markus.

- Endelig undersøges det, om templet også spiller en rolle i Markus 1-10. Her påvises det, at selvom der kun er en eller to referencer til det fysiske tempel i Jerusalem (1,44; 2,26), er det tempelkultiske tema med som en understrøm, der ved forskellige lejligheder gøres tydelig. Samlet set påvises der seks sådanne tilfælde, hvor den afgørende rolle, templet får i Jerusalem, kan forudanes i Galilæa.

Kapitel 6: King, Cross, and Temple in Jerusalem

Dette leder frem til det sidste kapitel i gennemgang af Markus' præsentation af 'evangeliet.' Hovedspørgsmålet er her, hvordan Markus vil lykkes med at fremstille Jesus' korsdød som en epokegørende evangeliesejr. Det spørgsmål tager os til centrum af det, der er blevet kaldt for "Markus' bidrag." Som læsere af Markusevangeliet er vi ved Jerusalems porte bragt i stilling til at se en storslået 'esajansk evangeliesejr,' og derfor fremsættes modspørgsmålet med lige så stor styrke: Hvordan kan Jesus' død være et redskab til det? Svaret på det spørgsmål skal findes i sammenhængen mellem forståelsen af 'evangeliet' som krigssejr og som kultfornyelse. Netop dette er et punkt, der i årtier har været genstand for intens diskussion uden at der opnået nogen enighed, når det gælder konklusion. Formålet med dette kapitel er derfor at afprøve, om et fokus på Markus' evangeliepræsentation kan bringe diskussionen om betydningen af Jesus' død i Markusevangeliet et skridt videre.

- Først gennemgås det, hvordan Markus fra Jesus' ankomst i Jerusalem og til hans død og opstandelse uanfægtet og med stærke virkemidler fremstiller resultatet af Jesus' virke i Jerusalem som en sejr. Det sker gennem en dobbelt proces, hvor Markus på den ene side skriver Jesus ind i den jødiske tradition for messiasskikkelsen som en sejrsherre, men samtidig gør det på en måde, der tilpasser eller 'approprierer' denne forståelse til det formål, han har. At Markus fremstiller Jesus som en sejrende konge ses af en række forhold: De to vigtige titler, "Davids søn" og "jødernes konge," gives til Jesus af udenforstående men på en måde, der må anses for at rumme en godkendelse fra Markus' side. Videre fremstilles Jesus i indtogsberetningen i lyset af en række vigtige tekster, der var centrale for samtidsforventningen til Davidskongens genkomst (fx 1 Mos 49,10-11, Zakarias 9 og 14 og ikke mindst Salme 118). Det samme er også tilfældet, når Jesus i Mark 14,27 identificeres med hyrden fra Zak 13,7, og Markus med en art 'kreativ eksegese' fremstiller Jesus' død som et redskab til at opnå den kongelige sejr beskrevet i Zakarias 13-14 som helhed. Videre bidrager mobbescenerne omkring Jesus' korsfæstelse til på en bagvendt og ironisk måde at kommunikere Jesus' ultimative sejr, idet de gør korsophængningen til en kroning af Jesus som 'konge' og 'kristus.' Endelig står særligt opstandelsescenen som den afgørende proklamation af Jesus' sejr som "den opstandne" (16,6). Det er i forlængelse af dette portræt af Jesus som den sejrende, at vi finder de to eneste 'evangelie'-udsagn i Jerusalem-delen, og begge beskriver de forkyndelsen af Jesus efter opstandelsen som en forkyndelse af 'evangeliet'

til alle folkeslag (13,10; 14,9). På den anden side er det imidlertid tydeligt, at Markus i sin beskrivelse af Jesus' som konge betoner, at han er en overraskende konge og i sidste ende en afvist og skuffende konge. Det ses af den måde, hvorpå Salme 118 citeres, så det ikke er den ultimative sejr, der betones, men derimod afvisningen af den udvalgte hjørneste (Mark 12,10-11), hvilket står i modsætning til targumens gengivelse heraf. På samme måde ophøjes den anonyme kvindes salvelse af Jesus over alle andre vidnesbyrd i skriftet og inkorporeres direkte i forkyndelsen af Jesus' opstandelse, da hun som den første skaber forbindelse mellem død og kongelig værdighed. Også citatet af Zak 13,7 i Mark 14,27 tjener samme formål ved at vise, at det er Gud selv, der er agenten bag den overraskende måde, Jesus blev kronet på. Frem for alt er appropriationen af det kongelige tema tydeligt i selve korsscenen i 15,33-39, der fungerer som en miniature af selve Markus' teologiske projekt. Markus insisterer her på, at Jesus' død skal ses i lyset af Salme 22, og at døden med det samme bliver guddommeligt sanktioneret, da tempelforhænget flænges fra øverst til nederst. Det samme er naturligvis også en del af opstandelsescenen, hvor den opstandne udpeges som "den korsfæstede" (16:6).

- For at forstå Markus' bevidste sammensmeltning af kongelig sejr og korsdød er anden halvdel af kapitlet afsat til at undersøge, på hvilken måde Markus fremstiller Jesus' død som et redskab i processen frem mod proklamationen af Jesus som 'evangeliet'. Først redegøres der for, hvordan Markus på en trefoldig måde forbinder Jesus' død med templet og dermed iscenesætter denne som tempelkultisk. Det drejer sig om tempelmyndighedernes beslutning om at dræbe Jesus (11,18; 14,58), Jesus' egen tolkning af sin død med tempelmetaforik (12,10; 14,24) og endelig den tempelkultiske respons på Jesus' død (15,38). Dernæst undersøges de to vigtigste vers med betydning for Markus' tempelkultiske tolkning af Jesus' død, nemlig pagtsudsagnet i 14,24 og tempelforhængets flængning i 15,38. Det konkluderes, at Markus med brugen af pagtstermen har valgt den metafor fra Den Hebraiske Bibel, der er bedst egnet til at udtrykke en kombination af nærhed og offer. Det er fremfor alt tydeligt i begivenheden ved Sinajbjerget (2. Mosebog 24) men også i en række senere udsagn, der ligesom Markus genanvender denne centrale begivenhed. Det er et af denne afhandlings vigtigste argumenter, at Markus ved at koble pagtsbetegnelsen sammen med evangeliebegrebet på en meget tydelig og præcis måde formår at præsentere Jesus' død som genskabelsen af nærheden til Gud. I lyset af Markus' fokus på dette fra dåbsscenen over forklarelsen på bjerget til responsen fra templet og endelig mødet "i Galilæa" efter opstandelsen, konkluderes det, at Markus' fremstilling af Jesus' død ikke er halvt 'agnostisk' eller upræcis som hævdet fra flere sider. Derimod er Jesus' død iscenesat som et bud på den perfekte esajanske finale: genoprettelse af pagten og fællesskabet med Gud gennem en kongelig sejr og en tempelkultisk soning.

- Eftersom en pagtstolkning af Jesus' død ikke er blevet anset for tilstrækkelig i Markusforskningen, har der udspillet sig en langvarig og modsætnings-

fyldt diskussion om, hvorvidt Markus i tillæg fremstiller Jesus som et syndoffer. Af den grund afsluttes dette kapitel med en diskussion af, hvorvidt der i Markus' forståelse af Jesus' død er spor efter en yderligere forfinelse. Her konkluderes det, at selvom tilgivelse af synd *sandsynligvis* var indbefattet i Markus' forståelse af Jesus' død, er der i denne jagt for eller imod en risiko for at overse Markus' hovedpointe om, hvordan Jesus bliver selve indholdet af 'evangeliet' gennem en proces, hvor selv tilgivelse af synd i soteriologisk henseende bliver et mindre problem. Hvis det accepteres, at Markus' præsentation af Jesus' død og opstandelse er den eskatologiske opfyldelse af den esajanske vision om fornyet adgang til det guddommelige gennem en genskabelse af det paradisiske nærvær, gives der nemlig ikke noget højere trin i den soteriologiske taksonomi, som Markus kunne indplacere sin forståelse af effekten af Jesus' virke i Jerusalem på. Hvis vi argumenterer fra det større til det mindre, var tilgivelse af synd sandsynligvis en del af Markus' forståelse. I realiteten deler dette spørgsmål dog skæbne med Markus' behandling af fx det romerske imperium, idet det ikke kommenteres eksplicit, men i stedet underlægges hovedsagen: genskabelsen af fællesskab og nærvær med Gud.

Konklusioner og bidrag

Nærværende afhandling er igangsat af en forundring over de højest modsatrettede forståelser af, hvad der historisk set har været et af de vigtigste, hvis ikke *det* vigtigste, kristne nøgleord: evangeliet. Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at samtidig med at Markusevangeliet i moderne forskning er gået fra at blive betragtet som en løs samling af traditioner til et sammenhængende narrativ med en indbygget progression og tydelig tanke, har forskere fra forskellige sider af spektret anset dets beskrivelse af Jesus' død for at være utilfredsstillende og mangelfuld. Undersøgelsen søger derfor at klarlægge, hvad Markus intenderede ved at betegne sit budskab om Jesus som "evangeliet" (τὸ εὐαγγέλιον), og i forlængelse heraf diskutere, om dette nøgleord også har en heuristisk værdi for forståelsen af Markus' præsentation af Jesus generelt og Jesus' død specifikt. På den baggrund tilbydes følgende konklusioner og bidrag til Markusforskningen:

- Undersøgelsen af evangelieordgruppen påviste, hvordan begrebet på tværs af forskellige kontekster og sammenhænge blev brugt til at annoncere epokegørende forandringer. Det var som sådan en del af den 'kulturelle encyklopædi' rundt om Markusevangeliet, der blev brugt til at annoncere definitive sejre og påbegyndelse af nye æoner. Af den grund var den mest fundamentale sammenhæng for ordgruppen krigssejre. Det forklarer også, hvorfor der blev betalt annonceringsløn til budbringeren, og hvorfor der var en tæt forbindelse med kultisk taksigelse og ofre. Det forklarer tillige, hvordan ordet kunne bruges i afledte situationer såsom politiske sejre og 'hverdagssejre.' Ind i denne

brede brug af ordet blev særligt brugen i Esajas 40-66 analyseret, hvor ordet anvendes i en sammenhæng af en eskatologisk stigning eller transponering frem mod den endegyldige sejr ved Jahves genankomst til Zion og nyskabelsen af Zion til Edens have.

- Når det gælder selve læsningen af Markusevangeliet, er den første konklusion, at evangelietermen i dette skrift bruges som et nøgleord for skriftets indhold i dets helhed. Den konklusion begrundes i ordets markante prioritering i prologen, i den måde, hvorpå ordet er forbundet til Esajas, i den måde, hvorpå det er forbundet til Jesus og hans forkyndelse af gudsriget, samt i den måde, hvorpå det i den resterende del af skriftet anvendes til at kommunikere Markus' hovedanliggende: at Jesus må ses i lyset af såvel kongerige som kors. Det gælder både når ordet anvendes i forbindelse med discipelkaldet til lidelse (8,35; 10,29), og når det anvendes om kirkens forkyndelse af Jesus til hele verden efter opstandelsen (13,10; 14,9). Disse to betragtninger – at evangelieordgruppen forud for Ny Testamente var reserveret til proklamation af epokegørende begivenheder, og at Markus brugte betegnelsen som et nøgleord for hele sin fortælling – er afhandlingens to sekundære eller understøttende konklusioner.

- Det leder os til det, jeg anser for at være afhandlingens første hovedkonklusion: I forlængelse af, at Markus som påpeget ovenfor anser 'evangeliet' for at være et nøgleord for hele sit værk, blev i det gennemgangen af Markusevangeliet i kapitlerne 4 til 6 tydeligt, hvordan Markus fremstiller dette begreb i tæt tilknytning til den esajanske vision om *den* afgørende, epokegørende, eskatologiske hændelse, der genskaber gudsnærværet på Zion gennem en sammensat proces, der rummer krigssejr og kultfornyelse. For det første kan det i denne henseende konkluderes, at Markus' 'evangelium' er epokegørende fra den første linje frem mod det endelige klimaks i form af flængningen af tempelforhænget og opstandelsen fra graven. For det andet kan det konkluderes, at Markus' 'evangelium' i høj grad er bestemt som proklamationen af den glædelige sejr over en perlerække af gamle myndigheder og magter, hvoraf templet i Jerusalem står som det ultimative fokus. For det tredje kan det konkluderes, at Markus' 'evangelium' også er tempelkultisk, idet det arbejder sig vej frem mod den endelige konfrontation med tempelmyndighederne i Jerusalem. Her viser det sig, at den egentlige akse er forholdet mellem Gud som agenten for Jesus' død og samtidig den, der med flængningen af forhænget er den første til at respondere herpå.

- Afhandlingens anden hovedkonklusion følger i kølvandet på den første og vedrører Markus' tydelige og klare annoncering af, hvordan denne kombination af kongerige og kors kan kaldes for 'evangeliet.' Svaret findes i nærhedssproget, der er tydeligt introduceret i prologen, løber videre gennem Galilæa- og Jerusalem-delene og finder sit klimaks i pagtssproget og fokuset på templet. De vigtigste hændelser i denne proces er samlet set flængning af himlen over Jesus i dåben (1,10), forkyndelsen af gudsrigets nærhed (1,15), for-

vandlingen på bjerget (9,2-7) og endelig sammenhængen mellem Jesus som et pagtsoffer (14,24) og den tempelkultiske forandring (15,38). Her blev det specifikt konkluderet, at Markus ved at anvende det sinaitiske pagtssprog formår at gøre genetableringen af nærværet med guddommelige til sin hovedforklaring på, hvad Jesus' død udretter, og at spørgsmålet om syndstilgivelse er indbefattet i men underordnet dette.

- På baggrund af disse konklusioner spørges det til slut, om et sådant fokus på evangeliebetegnelsen kan afhjælpe nogle af de blindgyder, Markusforskningen er havnet i. Det ser ud til at være tilfældet, hvis det accepteres, at 'evangeliet' for Markus er et omfattende begreb, der er sammensat af flere nært forbundne temaer med primær reference til Esajas 40-60. I det lys bliver fx diskussionen om Jesus som subjekt eller objekt for evangeliet et falsk alternativ, eftersom Jesus på en og samme gang er evangeliets forkynder og dets ultimative indhold. Ligeledes tilbyder et fokus på pagtsoprettelse som den øverste soteriologiske kategori et vigtigt perspektiv på debatten om Jesus som et syndoffer i Markusevangeliet. Ud fra evangeliebegrebets epokegørende karakter og pagts taksonomiske værdi må dette spørgsmål anses som et mindre væsentligt emne. Alligevel konkluderes det, at evangeliebetegnelse omfatter betydning og sammensatte natur gør det rimeligt at formode, at syndstilgivelse var en del af det, Markus' mente, Jesus' død udrettede. Frem for at se utydeligheden i Markus' ordvalg som en svaghed foreslås det i denne undersøgelse, at Markus' præsentation af Jesus' død skal anses som en fuldtonet beskrivelse af Jesus som 'evangelium' i lyset af den store Esajas-vision om altings fornyelse med centrum i den pagtssteologiske gave over dem alle: fællesskab med Gud.

Samlet set tager afhandlingen udgangspunkt i et enkelt men omfattende spørgsmål: Hvordan præsenterer Markus sit budskab om Jesus som 'evangeliet'? Hvis afhandlingens svar herpå skulle udtrykkes i én sætning, ville den lyde således: For Markus er beretningen om Jesus 'evangelium' – eller helt præcist: 'evangeliet' – fordi Jesus gennem sit liv, sin død og sin opstandelse genskaber det pagtsbestemte fællesskab med Gud gennem kongelig sejr og tempelkultisk fornyelse.

Table of Contents (forkortet)

Chapter 1: The Εὐαγγέλιον of Mark between Kingdom and Cross	1
1.1 The Question Never Envisioned.....	1
1.2 Thesis of Investigation	4
1.3 Method and Presuppositions	8
Chapter 2: Mark and his Εὐαγγέλιον – <i>Status Quaestionis</i>	29
2.1 Introduction	29
2.2 Mind the Gap: The Root of τὸ Εὐαγγέλιον.....	30
2.3 Kingdom or Christ?: The Content of Mark’s Εὐαγγέλιον	52
2.4 Mark and the Empire: Postcolonial and/or Anti-Imperial Readings.....	60
2.5 Provenance and Gospel Purpose	91
2.6 Partial Conclusion	104
Chapter 3: Epoch-Making ‘Gospel’ Proclamations before Mark.....	109
3.1 Introduction and Research Questions.....	109
3.2 The ‘Gospel’ as an Epoch-Making Proclamation	111
3.3 The Epoch-Making ‘Gospel’ Vision of Isaiah 40–66	139
3.4 Isaianic Restoration in the Late Second Temple Period.....	164
3.5 Partial Conclusion	196
Chapter 4: Mark’s Prologue between Promise and Proximity	203
4.1 Introduction and Research Questions.....	203
4.2 Structure and Outline of Mark’s Prologue	205
4.3 Mark’s Epoch-Making Use of Isaiah’s ‘Gospel’	221
4.4 Proximity Begun, Prepared, Received, Tested.....	228
4.5 Proximity Proclaimed.....	262
4.6 Partial Conclusion	275
Chapter 5: The Galilean ‘Gospel’ of Victory and Proximity.....	281
5.1 Introduction and Research Questions.....	281
5.2 The Newness and Potency of the Gospel-Bringer.....	283
5.3 Galilean ‘Gospel’ Victory	292
5.4 The Temple ‘Before the Temple’ in Galilee	328
5.5 Partial Conclusion	353
Chapter 6: King, Cross, and Temple in Jerusalem	357
6.1 Introduction and Research Questions.....	357
6.2 Jerusalem and the King’s Victory	361
6.3 The Temple and Jesus’s Death and Resurrection.....	402
6.4 Partial Conclusion	443
Chapter 7: Conclusions	449
7.1 From Where We Came.....	449
7.2 To Where We Have Come: Investigation Contributions	451
7.3 So: Mark’s Εὐαγγέλιον in a Box	477
Bibliography	479